

ADÉU A UN JARDÍ

I ALGUNS RECORDS RELATIUS A JARDINERIA BARCELONINA

EN el barri d'Els Penitents (al tram final de l'Avinguda de la República Argentina, en el seu encreuament amb la carretera a Fogàs de Tordera) es procedeix aquests dies al desmunt de terres del pujolet on encara s'aixeca, desfigurada, l'antiga torre de Can Gomis i darrera d'ella les últimes restes de les arquitectures i arbredes del seu jardí d'època i estil neoclàssics.

Profanat primer per la revolució de 1936 i destruït gairebé del tot durant la nostra guerra, no va ser restaurat després, i allò que havien estat amples terrasses i avingudes es convertí en terres de conreu. I avui, les restes de l'arquitectura del jardí (així com la casa, suposem) desapareixeran del tot per fer pas a la prolongació de l'avinguda que, seguint el curs de l'antiga riera de Vallcarca, uneix el barri dels Josepets cap als Penitents, fins a l'Hospital Militar del Generalíssim.

Exemplar molt important de la jardineria barcelonina del primer terç del segle XIX, aquest de Can Gomis, encara que sigui molt poc el que en resta, bé mereixia, pel molt que va ser, que en el moment de la seva total i definitiva desaparició, li diguem "adéu", publicant les fotografies d'alguns dels seus aspectes més importants, per tal que els que encara el vam veure sencer, en tinguem un record, i, si més no, una idea del que va ser, els barcelonins d'ahir i d'avui que no el van veure mai.

Aquestes fotografies que es publiquen aquí, procedents de l'Arxiu Mas, van ser fetes per encàrrec nostre cap als anys 1914-16, per a il·lustrar els articles d'una campanya en pro de la renovació de l'art de la jardineria barcelonina i de la conservació i restauració dels vells jardins, que el qui escriu això portà a bon terme des de la *Pàgina Artística* que publicava sota la seva direcció el diari barceloní *La Veu de Catalunya*. Tasca que es feia gairebé gratuïtament, com moltes de les empreses restauradores de la vida cultural catalana i en la qual van col·laborar l'esmentat fotògraf Adolf Mas i el seu fill Pelai (tots dos coneguts en els cercles d'artistes de la nostra ciutat) aportant les fotografies que els havíem indicat, el cost de les quals (excepte el cost modest de les proves que ens van lliurar) corrien al seu càrrec, perquè tenien la intenció de crear un fons fotogràfic, arxiu i catàleg del nostre patrimoni artístic. Propòsit assolit amb l'Arxiu Mas, que tan alts serveis ha prestat i presta a la història de l'art espanyol, avui augmentat i mantigut al dia sota la direcció de l'arqueòleg, historiador de l'art i arquitecte, el nostre amic Josep Maria Gudiol i Cunill, director de l'Institut Amatller de Barcelona.

Per donar idea del caràcter de la campanya esmentada, donaré ací alguns títols dels articles publicats: "Els jardins i la ciutat"; "Els bells jardins de Barcelona"; "De "Torres" i "Torretes"; "L'art del jardí"; "Els vells jardins d'Itàlia"; "L'art de l'aigua": "Jardinets de masia"; "Projecte d'una Escola de Jardineria"; "Notes sobre l'art del jardí"; "Elogi del xiprer"; "Més sobre l'art del jardí"; "L'art del jardí a l'Escola Superior de Bells Oficis"; etcètera.

A aquesta campanya seguí la creació, dintre de l'al·ludida Escola de Bells Oficis, de l'ensenyança de la jardineria en els seus diversos aspectes hortícola, constructiu i artístic. Ensenyances establertes i dirigides al principi pel gran arquitecte jardiner de la ciutat de París, M. Forestier, quan va venir a Barcelona a dirigir la realització dels jardins de Montjuïc, planejats per l'arquitecte director llavors de les obres de l'Exposició, Josep Puig i Cadafalch.

I d'aquella primera escola en van sortir l'arquitecte (després cap de la jardineria municipal) Nicolau Rubió, i els jardiniers Joan Mirambell i Artur Rigol, els noms dels quals van precedir els de la generació actual, que no conec prou, entre els quals destaquen el de

Noel Clarasó (alhora eminent escriptor popularíssim) i el de l'arquitecte jardiner municipal Riudor.

Han passat, doncs, quaranta anys des d'aquella campanya de *La Veu de Catalunya*, i des que vam anar amb l'Adolf Mas a Can Gomis a fer les fotografies del jardí. Vint anys abans que en comencés la destrucció, a la qual seguiren, fins avui que desapareix del tot, vint anys d'abandonament.

Com s'inicià la campanya

S'inicià casualment, i el cert és que va ser seguida per lectors de tota classe amb moltíssim interès pel tema, molt més que no havíem previst; i recordo molt bé que entre les felicitacions rebudes per carta i altres que se'm van fer verbalment, figuraven, i pel contrast que fan entre elles dues les cito, la d'un modestíssim propietari d'una caseta del Guinardó, empleat municipal jubilat que era un grandíssim jardiner, i al seu costat la del senyor Marquès de Marianao, que va ser alcalde de la ciutat moltes vegades, també gran *amateur* de la jardineria i propietari de grans jardins.

I el tema se m'acudí tal com ho explicaré a continuació:

Em trobava un bon dia esperant un tramvia dels de circumvalació, a la plaça de Sepúlveda, en el centre de la qual s'acabava de construir, semblava, un jardinet de l'"estil municipal" de l'època; és a dir, un parterre rodó o ovalat, com un pastís, amb un plomeret de palmera o del que fos, i adorns en el talús, fets amb plantes i flors, amb un dibuix semblant als que posen als massapans de Toledo. Treballaven en l'obra un capatàs de la brigada de jardiniers municipals, amb dos subalterns. El capatàs tenia a les mans un grapat de plantetes de fulla grisa, que amb un punxó de fusta anava plantant en el marge del parterre, formant sobre la terra de castanyer que ell mateix recobria, uns adorns en voluta fets amb molta perfecció. I a mesura que les anava plantant, els subalterns li donaven més plantes grises, mentre ell, com els pintors miren el quadre que estan pintant, s'allunyava una mica per veure l'efecte de la seva obra.

L'home em va caure bé pel gust amb què veia que treballava, i, acostant-m'hi, li vaig preguntar si aquell adorn l'hi donava algú dibuixat, i, tot cofoi, em va dir que no.

- Així, us l'iventeu vós? – vaig fer.

El capatàs em mirà fixament i acabà per dir-me que no era un invent seu sinó del seu "repertori", i que aquell adorn i d'altres ja feia molts anys que els tenia "dibuixats" a la memòria, i els aplicava segons els casos.

I mentre passava un tramvia i un altre tramvis dels que jo esperava, l'home m'explicà que tenia un altre adorn que feia una "grega" molt bonica, semblant a la que hi havia en un parterre de la Torre Castañer, i un altre que, amb "mostatxons" (?) i cercles alternats feia com una mena de cadena, i l'havia posat en una "panera" del jardí de la torre del senyor Coll i Pujol, a Badalona, on havia treballat una vegada... quan el senyor Coll i Pujol no era alcalde ni ell empleat de l'Ajuntament.

I, ben segur, el bon home tenia raó: es tractava d'"adorns per a ús de jardiniers", trets de Déu sap quins àlbums de models de jardineria vinguts de París o de Londres, en aquells dies – ja llavors pretèrits – de la moda del jardí anglès. Utilitzat un d'aquells àlbums per la casa d'horticultura on va aprendre l'ofici, el bon home va veure fer aquells adorns i i després els aplicà personalment, qui sap quantes vegades, i els continuà aplicant amb més o menys variacions i en diverses mides, segons li semblava que esqueien més. I així ho estava fent aquell dia en el jardí d'una plaça de Barcelona.

Finalment vaig agafar el tramvia, tot pensant que, pel que acabava de veure, els jardins públics, a Barcelona, es feien així: segons un model del repertori que servava a la memòria el capatàs de la brigada de jardins, que depèn de la divisió de Jardins i Arbres, que és al seu torn una dependència de la Secció de l'Eixample, del Departament d'Obres Públiques de

l'Excel·lentíssim Ajuntament de Barcelona, departament, secció i divisió, cada una de les quals devia tenir el seu cap, el seu advocat pel que feia a l'administració, el seu arquitecte per la part tècnica, amb dibuixants i delinians al seu servei, els quals, juntament amb els seus ajudants i subalterns de cada oficina s'havien ocupat de l'acord pres pels senyors regidors de la Comissió fins a la seva elevació al Ple de l'Ajuntament, que l'aprovà, segons consta en l'acta redactada pels serveis de Secretaria a càrrec de personatges importants, i de l'execució del qual s'havien ocupat altres personatges del negociat d'actes, que havien fabricat sengles paperets relatius al jardinet, que sortiren d'allà i gvan anar caminant cap a les oficines corresponents d'Hisenda, Intervenció, etc., per arribar al cap de la brigada de jardineria i arbrat, el qual, vist el que s'havia acordat, disposat i enviat en paper segellat i signat per tanta gent, cridà al capataç i li va dir:

- Mira, Joanet: ves-te'n a la plaça de Sepúlveda i allà al mig hi fas un jardinet.

I en Joanet va fer el que li havien manat, i com jo li ho vaig veure fer, segons dibuix del seu "repertori".

I tot això ho vaig explicar en el diari, dient que així, més o menys, estava l'art de la jardineria a l'Ajuntament de Barcelona.

Després ja no: Montjuïc, l'arribada de Forestier i la creació de l'ensenyança de la jardineria a l'Escola de Bells Oficis van precedir de poc temps a la creació d'una plaça d'arquitecte jardiner de la municipalitat, per a la qual va ser nomenat Nicolau Rubió, que en l'especialitat de jardineria s'havia format al costat de Forestier, com ajudant seu en la gran obra dels jardins de l'Exposició.

El nostre descobriment (?) dels jardins neoclàssics

Cada generació es fa la il·lusió que descobreix coses desestimades per la que considerem injusta incomprensió dels de la generació que ens precediren. I així ens passà a nosaltres amb els jardins neoclàssics que el "modernisme", o més ben dit, el "romanticisme modernista" valorà tantíssim.

Es pot dir que el prestigi que els jardins neoclàssics van tenir als ulls de la gent jove del meu temps es va deure, en part, al fet d'haver-se representat en una festa a l'aire lliure, en el Laberint d'Horta, la *Ifigènia* de Goethe traduïda al català per Joan Maragall. També, entre els menys literats, a la reproducció en tricromia a la revista *Pèl i Ploma* dels quadres que en aquells mateixos jardins van pintar Santiago Rusiñol i Joaquim Mir. I també als esbossos que per a unes idees decoracions murals pintava el nostre admirat Joaquim Torres Garcia, amb làngüides figures femenines passejant sobre fons on hi havia edificis entre tarongers i xibers, amb pòrtic i balustrades d'un saborós neoclàssic "sorrianesc". I, finalment, als dibuixos de Torné Esquiús en el seu àlbum *Els dolços indrets de Catalunya*, que oferien una bellíssima i estilitzada esquematització de les nostre més humils torretes i jardinetes neoclàssics de Vallcarca i del Putxet.

De mi he de dir que la cosa m'apassionà de tal manera que als disset anys em feia un honor d'haver-ne descobert algun d'ignorat pels meus companys de la classe d'en Pascó a la Llotja d'aquell temps. Encara que fos el d'una modesta torreta de menestral... No tan entusiastes com jo, gairebé sempre em deixaven sol en les meves sortides matineres i en les meves passejades pels carrerons solitaris de Gràcia i de la Salut, pel fons de la riera de Vallcarca o per les fortes pujadetes del Putxet, vorejades de murs per on s'enfilaven llessamins i glicines. Sol, en la reconada d'un carrer al fons del qual penjaven les branques d'un vell desmai per damunt el portal de ferro, per damunt del qual, de puntetes, es veu l'interior... I si el jardí promet, es truca, estirant la cadena de la campaneta, i li dius, amb els teus disset anys a la cara, a la bona senyora sorpresa que t'obre la porta, que ets "noresmenys que un pintor que busca tema per a un quadre"...

Així vaig descobrir alguns jardins que anys més tard vam anar a fotografiar i que encara existeixen, i d'altres que ja no hi són; que van morir en l'hecatombe de l'obertura del carrer de Balmes, on tants i tants jardinetes van morir. Els més grans d'Horta i Sarrià; Esplugues i Sant Feliu: Badalona i Masnou, i els alts del Maresme, van venir més tard; quan es tractà (amb la relativa seriositat dels vint-i-tants anys) d'organitzar, entre alumnes de les Escoles d'Arquitectura i de Belles Arts, una recopilació de plànols, fotografies, dibuixos i pintures dels més típics i millors exemples de l'arquitectura i la jardineria barcelonina neoclàssica.

Arraconats aquells models per la generació dels nostres pares que els consideraven "passats de moda", van ser substituïts pel gust del jardí anglès, amb el pontet rústic i la caseta de maó vermell, coberta d'heura; i els ànecs en el llac on es gronxa una barqueta verda amb el seu tendal blanc, i un prat verd a l'altra riba llunyava.

Per tot això estàvem gairebé indignats amb els nostres majors, com si ens fessin una greu ofensa quan consideraven que el xiprer era un arbre de cementiri i el taronger més adequat per a un hort que no pas com adorn d'un jardí silvestre com el volien ells.

Però, en fi, anys després hem arribat a descobrir que si en matèria d'art tot és discutible, en qüestió no es pot discutir res, perquè en la moda no hi ha res que tingui una explicació lògica...

Sortosament, però quan de modes es tracta, si són vestits de senyora, les boniques continuen essent boniques, i si de jardins, passi el que passi, sempre les roses seran belles i exquisida l'olor dels llessamins.

Jardinets que he vist morir

Als meus vint anys, durant una llarga temporada em vaig dedicar a fer llista de coses desfetes, i entre aquestes coses desfetes vaig veure morir una gran quantitat de jardinetes casolans.

Actuava al costat de qui va ser el meu estimat mestre, l'il·lustre historiador i crític d'art Raimon Casellas, que em portava amb ell entre els enderrocaments de les cases, promoguts per l'obertura de la gran Via Laietana, en els dies en què es reunia en els mateixos llocs afectats La Comissió Tècnica creada per l'Ajuntament per a determinar les coses dels edificis enderrocats o que caldria enderrocar que pel seu interès artístic-històric o simplement característic, valia la pena conservar.

Secretari d'en Casellas a la Redacció de *La Veu de Catalunya*, de la qual va ser redactor en cap, el servia de bona gana; i servia també a la Comissió, si no de secretari (perquè no vaig tenir cap nomenament), sí d'apuntador de tot el que s'acordava i es decidia, i d'annotador en llista especial i en fitxa resumida de les coses que calia conservar, amb indicació del que eren, del lloc on eren i del seu autor si en tenien.

Bona feina per a un futur historiador de l'art: "Pintura d'un sostre en tela", obra d' "El Vigatà" (segle XVIII); "Marc d'alcova estil Imperi" (s. XIX); "Pintures sobre tela al tremp", obra de P.P. Montanya (s. XVIII); "Sostre d'una alcova estil Imperi, pintat per Bonaventura Planellas (s. XIX)"; "Pedres i arcs d'una escala i galeria gòtica (s. XV)"; "Finestra plateresca (s. XVI)"; "Font barroca (s. XVIII)" d'un jardinet mort al fons d'un pati...

Quants jardinetes morts vaig veure al fons dels patis estripats pels enderrocaments de "la Reforma"! Recòndits en els llocs més íntims i estrets de les estretors de la ciutat vella o en les terrasses de les plantes baixes dels casals senyorials, amb una galeria oberta en un dels seus costats sobre un carrer llòbreg, amb prou feines alegrada per la penjairella d'unes hores verdes en desmai.

Murs de clausura dels jardins on apenes havia arribat mai el sol, pintats amb infantils perspectives intentant produir una vana il·lusió de llunyanies versallesques. Petits llacs amb el pescadoret de "terra-cotta" assegut en una rocalla, emmirallat en l'aigua, amb trossets de blau

de cel al seu voltant, caiguts de dalt... Petita cascada amb les moltes resseques i leds tímides falgueres moribundes recargolades de sed. Testos adornats, on, enquistats, no gosaven morir les restes d'atzavares rosegades d'abandonament...

Moltes coses hem vist morir; en la pau i en la guerra; per destrucció activa i furiosa o per abandó; amb mala intenció i amb la bona intenció de millorar les coses; sabent-ho o per ignorància. En la setmana tràgica de 1909 i en la revolució de 1936; i sempre en el buit que deixà al seu darrere la cosa destruïda aparegué el record de qui l'havia fet. L'escultor entre els trossos de la seva estàtua rencada i darrere l'altar en flames els bons artesans que en tan traçar l'arquitectura i en van tallar els adorns i en van durar les pilastres. I també el record dels que, amb aquella il·lusió, van encarregar i costejar les obres destruïdes.

Així, avui, en veure davant els meus ulls com desapareixen les darreres restes de Can Gomis, veig al darrere, en record, l'arquitecte que dibuixà els plànols i el modest escultor modelista de nimfes i amoretes i gerros d'adorn. I el qui va saber posar tan ben posat el cercle de les aigües del bassí perquè, com una catifa viva, s'hi reflectís el cel.

I també els amos del jardí, que van cridar el jardiners i li van dir: "Volem això així, i allò aixà; i aquesta terrassa perquè volem veure la nostra estimada ciutat de Barcelona, brodateta en blanc sobre el blau del mar, amb les cases, i entre elles els campanars de la Seu i la Torre del Rei Martí tocats per l'or de la tarda".

Presentes en el nostre record en la nostra darrera visita a Can Gomis, invitem els amics dels jardins a fer tres minuts de silenci, o més si volen, en honor dels qui van fer aquell jardí. Un jardí que va ser una de les gràcies de la nostra estimada Barcelona, bonica i boja, que creix atabalada sense adonar-se de vegades que, en créixer, destrueix sense miraments molts aspectes del seu passat, i s'oblida sobretot de mantenir obertes les mirandes sobre el seu paisatge.

Mirandes tan tancades per les altes cases dels nostres barris residencials, que avui ja gairebé no podem veure, ni des d'aquesta altura de Can Gomis, el perfil de la ciutat brodat en blanc sobre el blau de la marina.

Publicat a JOAQUIM FOLCH I TORRES *Últims escrits. Destino 1952-1963*. Fundació Folch i Torres: Palau-Solità- Plegamans, 2009 (M. Mercè Vidal i Jansà, coord., trad. Ramon Folch i Camarasa) pp. 7-12